

În ce constă așa-numitul model francez? Pentru a porni o astfel de discuție, este indispensabil a se preciza anumite concepte care sînt utilizate în contextul istoric și ideologic francez. Vom începe cu termenul de **națiune**. În Ancien Régime, deci înainte de Revoluția Franceză, acest termen se referea la originea etimologică din latină, *nascere*, ceea ce înseamnă *a naște*. În fond, națiunea este locul unde te-ai născut. Astfel Robespierre, de exemplu, se prezenta în scrierile sale ca fiind de nație din Arras, un oraș la nord de Paris. Este ca și cum am spune: eu sînt de nație din Tîrgu-Mureș. Apoi, odată cu Revoluția, acest concept de națiune primește înțelesul de entitate care reunește toți cetățenii, oricare ar fi limba, religia, regiunea sau provincia lor. Tot ce era „regal” devine „național”. Noile structuri politice și administrative sînt de acum naționale, după ce au fost regale. Națiunea este în primul rînd un concept politic, nu unul etnic sau cultural. Dar vom vedea mai departe că ideologia națională implică aspecte predominant lingvistice. După cum spunea Ernest Renan în secolul XIX: „Națiunea este un plebiscit de fiecare zi”, ceea ce înseamnă că cetățenii sînt membri voluntari, în sens politic, ai națiunii. Renan dă de altfel Elveția ca exemplu de națiune de cetățeni, deci se vede clar că pluralitatea lingvistică nu ridică probleme pentru el. În filosofia politică găsim uneori ideea că *poporul și națiunea* nu sînt perfect identice. Poporul reprezintă cetățenii reali, cei care trăiesc în prezent, națiunea reprezintă poporul transcendent, adică imaterial, atemporal, la limită fără teritoriu. Acest concept despre națiune a dat naștere la abertății extreme în istoriile așa-numite naționale, este vorba de mitologiile fondatoare care au trăit momentul lor de glorie în timpul dezvoltării naționalismelor, adică în secolul al XIX-lea. Se începe a se avea în Franța o istoriografie critică față de această manieră de a scrie istoria, există o lucrare intitulată „Mitul național” unde se analizează construcțiile istorice care au fost selecționate în secolul al XIX-lea pentru a crea și pentru a întări spiritul național. Aș remarca în trecere că o construcție viabilă, durabilă și armonioasă, adică fără conflicte ireductibile, a coexistenței popoarelor și națiunilor, oricare ar fi sensul pe care îl dăm acestor termeni, nu este posibilă decît dacă reușim să facem o istorie care să poată fi împărtășită de către toți (S. Citron), o istorie în care miturile să fie demistificate, cărțile de istorie ale copiilor să fie debarasate de ceea ce numim „*istoria învingătorilor*”, care nu este altceva decît o istorie a urilor și a ranchiunelor. Vedem că acest termen de națiune a cetățenilor egali este antinomic cu conceptul de minorități etnice, religioase, etc. Personal, eu ader la acest concept, de altfel larg acceptat în Franța. Acest concept de națiune politică are avantajul, cu condiția bineînțeleasă să îl atașăm principiului de egalitate, de a permite să se considere cetățenii ca avînd aceleași drepturi politice și fiind egali în fața *legii* comune. În ceea ce privește diversitatea lingvistică și culturală, și aici cu condiția ca identitățile lingvistice și culturale ale indivizilor și ale comunităților să fie nu numai respectabile, ci în aceeași măsură și legitime, trebuie să constatăm că principiul de egalitate, principiul de națiune politică, poate avea efecte distructive, depinzînd de interpretarea care îi este dată. Deoarece în realitate națiunea cetățenilor totuși este o națiune franceză, în sens lingvistic. Revoluția s-a făcut în cea mai mare parte la Paris, centru a ceea ce azi numim francofonie. Actorii din provincie ai Revoluției erau elite locale care vorbeau

franceza. Trebuie știut faptul că situația lingvistică în Franța, la începutul Revoluției din 1789, era complet diferită de cea de astăzi. Doar o treime din supușii regelui Franței vorbeau franceza „standard”, o franceză apropiată de cea utilizată la curte și în mediile cultivate. O a doua treime vorbeau dialecte atașate francezei — limbile „*d’oil*”. Ultima treime vorbeau celelalte limbi prezente pe teritoriul francez în urma cuceririlor succesive, a anexiunilor, a achizițiilor prin căsătorii, de-a lungul secolelor și a expansiunilor Regatului către sud, vest, est și nord.

Să amintim că aceste limbi sînt **occitana**, care reunește numeroase dialecte între Alpi, Pirinei, Marea Mediteraneană și coasta Atlantică, mai ales în sudul Franței; apoi **catalana**, în Nord-Estul Pirineilor, într-o zonă care e numită uneori și Catalonia de Nord; **basca**, în Nord-Vestul Pirineilor, pe malul Atlanticului. Aceste două limbi sînt în egală măsură vorbite și de cealaltă parte a frontierei spaniole, la sud de Pirinei. Apoi în Bretania există **bretona**, care este singura limbă celtică care se mai vorbește pe continentul european, în vestul Franței; **flamanda** la nord-est, fiind un dialect al olandezei și se vorbește într-o zonă restrînsă, aproape de frontiera belgiană. Și în fine, **germana** în estul Lorenei și în Alsacia, care este vorbită în forme dialectale apropiate de variantele dialectale ale vecinilor germani și elvețieni.

Foarte devreme, în timpul perioadei revoluționare, contra unei viziuni mai federaliste se impune o viziune centralizatoare a națiunii și a statului. Circumstanțele acestei evoluții sînt complexe, legate între altele de pericolul militar exterior, războiul pe care îl vor duce prinții și regii, susținătorii lui Ancien Régime, precum și de existența unei centralizări moștenite din perioada regalistă. În același timp, după ce s-a avut în vedere un fel de plurilingvism instituțional local care va fi de altfel practicat în textele destinate populației (în special în Alsacia, texte bilingve), se impune ideea unei unificări lingvistice, bazată pe interpretarea restrictivă a principiului de egalitate, altfel spus: pentru ca toți să fie egali este necesar ca toți să vorbească aceeași limbă, și bineînțeles și pe convingerea, dezvoltată încă din secolul al XVI-lea, a superiorității limbii franceze.

Într-adevăr, de la sfîrșitul Evului Mediu, regii Franței practică o politică culturală care face din limba „franceză” un element constitutiv al „splendoarei” Franței, deci a regelui. Astfel se dezvoltă un „discurs” ideologic despre calitățile limbii franceze, se publică lucrări, cum ar fi „*Défense et illustration de la langue française*”, se creează Academia Franceză, etc.

Franceza devine, și acest proces se va fortifica din ce în ce mai mult în secolul naționalismului — secolul al XIX-lea — semn de cultură, de apartenență, dar în aceeași măsură, mijloc de promovare socială: „dacă vrei să reușești în viață, trebuie să cunoști limba franceză”.

Revoluționarii cei mai radicali acuză oamenii care vorbesc alte limbi că ar fi inamici ai Republicii, sau cel puțin ai Franței, în Alsacia această suspiciune existînd pînă în anii '40, chiar '45. În acea epocă se spunea că „aceste instrumente nocive și de rătăcire trebuie distruse”.

Școala publică și obligatorie care a fost instaurată după 1880 va interzice folosirea altor limbi decît franceza și această interzicere se va adăuga disprețului cultural pentru a determina bretonii, occitanii și ceilalți de a-și abandona limba, și între alte motive, de a nu o transmite urmașilor.

Totuși, au existat mișcări care cereau o recunoaștere și o protecție juridică a acestor limbi — garanții în primul rînd în ceea ce privește învățămîntul și mai tîrziu, folosirea publică

și folosirea în media. Mai recent, după 1958, după fondarea celei de-a 5-a Republici sub De Gaulle, în jur de 50 de propuneri de lege au fost depuse de către deputați de toate tendințele politice la Biroul Adunării, cerându-se să se acorde limbilor regionale, numite și limbi ale Franței, un statut legal. Nici una dintre aceste propuneri nu a fost acceptată de către guvernele succesive, fie că au fost de dreapta sau de stînga. Doar anumite aspecte au fost integrate în legile privind educația și audiovizualul. În ceea ce privește educația, învățămîntul limbilor regionale este organizat în mare parte prin circulare, adică texte a căror recunoaștere nu poate fi obținută în justiție. Acest regim oarecum arbitrar este cel al „posibilului” și al bunăvoinței...

În audiovizualul public, radioul și televiziunea necomercială, utilizarea limbilor regionale este prevăzută în caietul lor de sarcini, însă fără control și fără indicații de durată...

Alte exemple: în 1985 guvernul a chiar creat prin decret un Consiliu Național al Limbilor și Culturilor Franței, atașat la serviciile primului ministru, care nu este un consiliu al minorităților. Conceptul de minorități încă nu este acceptat în Franța, și tocmai de aceea vorbim despre limbi și culturi. Consiliul, creat prin decret guvernamental și nu prin lege — astfel nu poate cere funcționarea sa pe lîngă un tribunal administrativ — ar trebui să-și exprime părerea în fața guvernului în toate problemele privind limbile regionale. Decretul prevede două reuniuni anuale și mai multe reuniuni suplimentare în caz de necesitate. Consiliul trebuie să publice un raport anual despre situația limbilor. Membrii săi nu sînt aleși de organizații culturale sau de instituțiile regionale vizate, ci sînt numiți de guvern. Am spune că soarta acestui consiliu arată puținul interes la nivel național față de interesele lingvistice și culturale ale populațiilor care sînt, majoritatea, asimilate de francofonie. Din 1985 acest consiliu s-a reunit de patru ori, deși trebuia să se reunească de 22 de ori, n-a publicat nici un raport, nu a fost niciodată consultat, de exemplu cu privire la *Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare* a Consiliului Europei. În ceea ce privește membrii săi, ei nu au fost niciodată reînnoiți...

Poziția oficială a Franței în instituțiile și conferințele internaționale este revelatoare în ce privește ponderea ideologiei dominante care nu acordă o veritabilă legitimitate decît limbii franceze, „instrument al strălucirii Franței”.

Politica externă de promovare și de organizare a „francofoniei”, „comunitatea statelor care folosesc limba franceză” și ignorarea cvazisistematică a diversității lingvistice franceze, cu cîteva rare excepții (la Marele premiu al Eurovizionii 1996, participarea Franței cu un cîntec în bretonă!) merg în paralel cu refuzul oricărui angajament internațional care ar duce la recunoașterea explicită sau implicită a existenței minorităților lingvistice în Franța — exemplul cel mai recent este refuzul de a semna Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare.

Acestei revendicări i se opune principiul de egalitate, de nediscriminare, de laicitate, adică de neutralitate a statului. Principiul de egalitate este interpretat în cele din urmă ca un principiu de uniformitate lingvistică. Se vede aici contradicția cu conceptul de națiune de cetățeni. Ideologia Franței în totalitate francofonă este puternic ancorată în spirite, alimentată și de predarea istoriei, care ignoră existența limbilor și culturilor diferite sau le prezintă ca rămășițe ale unui trecut folcloric, apus de mult.

„Limba franceză trebuie să cucerească Franța” este declarația unui deputat în timpul dezbaterilor pentru revizia constituțională din 1992, deci recentă, revizie care a introdus în constituție paragraful: „limba Republicii este franceza”. Vom vedea mai departe interpretarea care a fost dată acestui paragraf. În același timp Parlamentul și guvernul, în timpul dezbaterilor, au refuzat un „amendament

complementar” care a fost cerut de un anumit număr de deputați și senatori, amendament care spunea: „Republica recunoaște și protejează celelalte limbi ale Franței”.

Mai mult, în 1994 o nouă lege de protecție a folosirii limbii franceze a confirmat forța acestei atitudini ideologice. Deși s-a introdus un articol privind libertatea folosirii limbilor regionale, interpretarea dată acestei legi va fi la fel de revelatoare pentru evoluția posibilă a mentalităților și a practicilor franceze.

Evoluțiile recente, procesul în curs, sînt rezultatul presiunilor, inițiativelor, în cazuri extreme ale acțiunilor violente în Bretania, Țara Bascilor și Corsica, dar în egală măsură a presiunii europene, a confruntării cu alte modele europene, în special în cadrul Uniunii Europene și a Consiliului European. Franța este obligată să regîndească felul în care tratează diversitatea lingvistică. Discursul naționalist „dur” care a putut exista pînă acum, ideologia iacobină, au fost combătute și de necesitățile modernizării structurilor politice și economice. Astfel, descen-tralizarea din 1982 realizată de Mitterrand, crearea unor regiuni care aveau competențe care priveau, între altele, *identitatea* lor, a dus la noi inițiative în favoarea promovării limbilor regionale, considerate de către aceste organe ca făcînd parte din identitatea lor.

Astăzi voința politică exprimată la nivel de consilii regionale și departamentale este determinantă în măsura în care aceste colectivități dispun totodată și de mijloace financiare pentru a antrena statul nu numai în acest domeniu, dar și în celelalte: amenajarea teritoriului, rețeaua de transport, dezvoltarea economică, etc. și aceasta grație a ceea ce numim instrumente financiare încrucișate; de exemplu Regiunea va da x procente, Statul va da y procente, iar Departamentul z procente. Deci, cel care decide este cel care pune mai mulți bani și antrenează într-o oarecare măsură decizia celorlalți. Acest lucru explică de ce, în pofida situației puțin sumbre pe care v-am prezentat-o la început, în zonele lingvistice există, în ciuda blocajului ideologic, forme ale învățămîntului bilingv francez–regional, în sistemul educațional național. Astfel stă situația cu basca, bretona, germana din Alsacia, în timp ce educația depinde de stat. În Bretania sînt generalizate inscripționările bretone pe căile rutiere și se dezvoltă în comune. Apar noi emisiuni de radio și de televiziune în limbile corsicană, dialectală alsaciană, bretonă.

În Alsacia, inițiativa instituțiilor regionale și departamentale este perfect ilustrată de crearea în 1994 a Oficiului Regional de Bilingvism, căruia îi revine sarcina de a studia, înțelege și propune instanțelor politice regionale, departamentale și chiar municipale o politică de amenajare lingvistică care va da germanofoniei franceze mijloacele sale de existență. Acest oficiu mai are și sarcina de a contribui la cercetarea socio-lingvistică și pedagogică a învățămîntului bilingv. El trebuie să informeze populația și diversele grupuri sociale despre mizele lingvistice și de a spori astfel conștiința lingvistică a vorbitorilor germanofoni/dialectofoni. Oficiul contribuie la dezvoltarea învățămîntului bilingv, la utilizarea limbilor regionale în media, în domeniul cultural și în cel public, dar întotdeauna printr-o acțiune voluntaristă, de explicare și neconfrunționistă, bineînțeles fără a dispune de un cadru legal sau de mijloace legislative regionale pentru a sprijini această politică lingvistică.

Rezultatele sînt dificil de prevăzut. Astăzi 66% din 1,6 milioane de locuitori ai Alsaciei declară în sondaje că vorbesc alsaciana, adică germana din Alsacia, dar și aici există diferențe îngrijorătoare între generații: mai mult de 90% din vorbitori sînt din generația de peste 60 de ani, mai puțin de 25% din generația mai tînă de 30 de ani. Transmiterea în familie funcționează foarte

slab în comparație cu modalitățile existente în Bretania sau în sudul Franței, la începutul acestui secol. În același timp, marea majoritate se exprimă în favoarea menținerii limbii regionale și a extinderii bilingvismului. Acest bilingvism oferă în plus în Alsacia posibilitatea de a comunica cu țările vecine, Elveția și Germania, și în cadrul pieței comune a Uniunii Europene oferă deschiderea economică și accesul la piața de forță de muncă transfrontalieră: 60.000 de alsacieni merg zilnic să lucreze în Elveția sau în Germania. În sfârșit, cooperarea transfrontalieră care se dezvoltă favorizează și ea bilingvismul.

În concluzie aș spune că „modelul” este mai mult un sistem de practici care relativizează cadrul pe care *pare* să-l prescrie constituția (începând din 1992) sau legea, decît un sistem foarte coerent și formalizat. Trebuie spus că tradițiile democratice și libertățile în Franța permit, din fericire, progrese datorate voinței politice, evoluțiilor culturii politice sub influența, o repet, amplificării contactelor cu restul Europei, și cunoștientizarea importanței plurilingvismului, toate acestea și pentru a susține statutul internațional al limbii franceze.

Traducere de Mihaela Ignat

*

Fred URBAN, licențiat în științe economice și politice, este directorul Oficiului Regional al Bilingvismului din Strasbourg Alsacia (Franța), expert-consultant al Comisiei Uniunii Europene pentru politica limbilor regionale, membru fondator al Consiliului European al Limbilor și secretar general al Înaltului Comisariat Național al Limbilor Regionale din Franța. Studiile și articolele sale au drept temă statutul limbilor regionale sau minoritare și avantajul bilingvismului Alsaciei în contextul european.

Fred Urban, *Le concept de Nation en France*, intervenție prezentată în cadrul Seminarului Internațional „Relația majoritate-minoritate-modele europene”, organizat de Liga Pro Europa la Tîrgu-Mureș, la data de 1-3 mai 1996.